

ההשפעות האסטרטגיות של ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי על המזרח התיכון

שמואל אבן וערן ישיב

מאמר זה מציג בקצרה את נתוני היסוד ואת ההתפתחויות האחרונות בשוק הנפט העולמי, ומתמקד בהשלכות האסטרטגיות שלהן על מדינות המזרח התיכון.

נתוני יסוד וההתפתחויות האחרונות

מחירי הנפט

מחירי הנפט בעולם מאופיינים בטלטלות חריפות על פני שנים, כפי שניתן לראות בטבלה 1, לשם קבלת פרספקטיבה היסטורית. זאת, במיוחד מאז אמברגו הנפט שהטילו מדינות ערב על המערב בעקבות מלחמת יום הכיפורים ב-1973 והמהפכה האסלאמית באיראן ב-1979, מה שמראה כי על שוק הנפט משפיעים מאוד גם שיקולים פוליטיים. מאמר זה מתייחס לאירועי השנים האחרונות.

טבלה 1: מחירי חבית נפט גולמי מסוג ברנט: 1970 - 2016'
(בדולר ארה"ב, במחירים שוטפים ובמחירים קבועים - 2015, ממוצע שנתי)

שנה	מחיר נומינלי	מחיר ריאלי (מחירי 2015)
1970	1.8	11.0
1975	11.5	50.8
1980	36.8	105.9
1985	27.6	60.7
1990	23.7	43.0
1995	17.0	26.5
2000	28.5	39.2
2005	54.5	66.2

שנה	מחיר נומינלי	מחיר ריאלי (מחירי 2015)
2010	79.5	86.4
2011	111.3	117.2
2012	111.7	115.3
2013	108.7	110.6
2014	99.0	99.1
2015	52.4	52.4
2016H1	46.5	46.5

מקור: British Petroleum (BP)²

במחצית השנייה של שנת 2014 חלה ירידה חדה במחירי הנפט. ב-1 ביולי 2014 נסחר הנפט (מסוג ברנט) במחיר שיא של כ-113 דולר לחבית, ואילו ב-31 בדצמבר 2014 עמד מחירו על כ-57 דולר לחבית (בממוצע שנתי ירדו המחירים מ-99 דולר ב-2014 ל-52 דולר לחבית ב-2015). באמצע ינואר 2016 נסחרה חבית נפט במחיר שפל – פחות מ-30 דולר לחבית – אך מאז התאושש המחיר במידה לא מבוטלת, והמחיר כיום (21 בנובמבר 2016) עומד על 49 דולר לחבית.

עתודות והפקת הנפט במזרח התיכון

לפי נתוני אופ"ק³, במזרח התיכון מצויות רוב עתודות הנפט המוכחות בעולם. בין מפיקות הנפט בולטות המונרכיות – ערב הסעודית, כוית ואיחוד האמירויות, שבתחומיהן כ-31 אחוזים מעתודות הנפט המוכחות בעולם, וכן איראן ועיראק, שברשותן כ-21 אחוזים מעתודות הנפט בעולם.

טבלה 2: מפיקות עיקריות במזרח התיכון – עתודות נפט מוכחות ותפוקה בשנת 2015

מפיקה	עתודות מוכחות (מיליארדי חביות)	אחוז מהעתודות העולמיות ⁴	התפוקה (מיליון חביות ביום)
ערב הסעודית	266.5	17.9%	10.2
איראן	158.4	10.6%	3.2
עיראק	142.5	9.6%	3.5
כוית	101.5	6.8%	2.9
איחוד האמירויות	97.8	6.5%	3.0
לוב	48.4	3.2%	0.4
קטר	25.2	1.7%	0.7

ההשפעות האסטרטגיות של ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי על המזרח התיכון

מפיקה	עתודות מוכחות (מיליארדי חביות)	אחוז מהעתודות העולמיות ⁴	התפוקה (מיליון חביות ביום)
אלג'יריה	12.2	0.8%	1.2
אחרים במזה"ת	15.3	1.0%	1.5
סה"כ	867.8	58.1%	26.6

מקור: OPEC Annual Statistical Bulletin 2016

ניתוח ההתפתחויות והשלכותיהן האסטרטגיות

הסיבות לירידת מחירי הנפט והפוליטיקה של שוק הנפט

השפל במחירי הנפט נובע מעודף היצע בהשוואה לביקוש. בעוד הביקוש גדל בקצב מתון בלבד בשל הצמיחה הכלכלית האיטית בעולם, ובפרט ההאטה בקצב הצמיחה של סין והצמיחה הנמוכה באירופה, היצע הנפט גדל בקצב מהיר יותר. בצד ההיצע תצוין במיוחד העלייה בהפקה בארצות-הברית (הודות לטכנולוגיות מתקדמות ולהפקת נפט מפצלי שמן), וכן הגברת ההפקה מצד חלק מחברות אופ"ק כגון ערב הסעודית ועיראק. לפי בטאון הארגון (11 באוגוסט 2015), כדי לספק את דרישות השוק העולמי לנפט ולגז נוזלי בסך 92.7 מיליון חביות ביום (מח"י), היה על חברות הארגון להפיק נפט בסך 29.2 מח"י בלבד,⁵ אולם בפועל הן הפיקו (יולי 2015) 32.5 מח"י – 11.3 אחוזים יותר. לכך יש להוסיף את תהליך חזרת הנפט האיראני לשוק בעקבות ההסכם הגרעין עם המעצמות ביולי 2015.

רמות היצע הנפט אינו רק עניין טכני, אלא גם עניין אסטרטגי ופוליטי. ההסבר המסורתי לתפוקות הגבוהות של ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ הוא, שהן מעדיפות מחירי נפט לא גבוהים בהווה, כדי לבלום כדאיות לפיתוח חלופות נפט ומקורות נפט שיתחרו בשלהן (ירידת מחירי הנפט אכן הביאה לצמצום ההפקה בארצות-הברית). עם זאת, מחירי נפט נמוכים מדי יוצרים עבורן קושי תקציבי גדול. הסבר שני וקונקרטי לשפל הנוכחי הוא שהן נוקטות אסטרטגיה של הגנה על נתח השוק שלהן, מתוך חוסר אמון במפיקות נפט אחרות. לשיטתן, אפילו היו מרסנות את תפוקתן היו מדינות אחרות מגדילות את התפוקה, כך שהמחירים היו יורדים בחדות בכל מקרה.

הסבר נוסף, הוא השימוש שעושות ערב הסעודית ומדינות המפרץ בנשק הנפט נגד איראן,⁶ כך לפחות סבורה טהראן. הנשיא חסן רוחאני טען בדצמבר 2014 כי ההידרדרות במחירי הנפט העולמי היא מזימה פרי תכנון פוליטי מצד מדינות באזור, ויושב-ראש המג'לס, עלי לאריג'אני, הוסיף: "הפעם לא נשכח אילו מדינות תכננו את המזימה להוריד את מחיר הנפט".⁷ על אף שאיראן הצליחה להגדיל משמעותית את

היצוא הלא-נפטי, ירידת מחירי הנפט פגעה במשק האיראני (למרות הסנקציות, איראן ייצאה יותר ממיליון חביות נפט ביום, בעיקר למזרח-אסיה). אפשר שפגיעה כלכלית זו הייתה אחד מהגורמים שדרבנו את המשטר בהראן להגיע להסכם הגרעין עם המעצמות. בתקופה שלאחר הסנקציות פגע השפל במחירי הנפט ביכולתו של המשטר לעמוד בציפיות הציבור לשיפור מצבו. במסגרת המגעים בעניין הגבלת הפקת הנפט, איראן לא הסכימה להגביל את תפוקתה ברמה הנוכחית בשעה שערב הסעודית נמצאת במלוא תפוקתה, ואילו ערב הסעודית לא הסכימה, בכינוס אופ"ק באפריל 2016, להגבלת את תפוקתה מבלי שגם איראן תתחייב לכך.⁸

ברם, ירידת מחירי הנפט לרמות הנמוכות שאפיינו את שנת 2016 אינה תואמת גם את אינטרסים הכלכליים של ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ. סקטור האנרגיה מהווה מקור לכשמונים אחוזים מההכנסות של הממשלות במדינות אלה. הירידה במחירי הנפט מקשה עליהן לשמור על תנופת הפיתוח ועל רמת החיים הגבוהה של האוכלוסייה, שאינה משלמת מסים, עניין שיש לו השלכות על יציבותן. נוכח מצב זה והתגברות הלחצים החיצוניים על ערב הסעודית אמר שר האנרגיה הסעודי ח'אליד אל פאליח באוגוסט 2016, שהמדינה תעשה כל פעולה כדי לעזור לשוק הנפט הגולמי, בשיתוף פעולה עם אופ"ק ומפיקות נפט אחרות, במטרה לייצב את המחירים.⁹ בספטמבר 2016 דווח על אודות הסכמה עקרונית בין מדינות החברות בארגון להגבלת תפוקת הנפט, ושר הנפט הסעודי אמר כי בכל הסכם להגבלת ייצור הנפט, איראן, ניגריה ולוב יוכלו לייצר "ברמות המרביות אשר עולות על הדעת".¹⁰ רוסיה, שאינה החברה באופ"ק, הביעה תמיכה במהלך זה. באוקטובר 2016 הצהיר נשיא רוסיה, ולדימיר פוטין, כי ארצו תהיה מוכנה להקפיא את רמתה של הפקת הנפט ואף להקטינה – על מנת לעצור את ההידרדרות במחירו.¹¹ ברם, היכולת של אופ"ק לקיים לטווח ארוך הסכמים לריסון התפוקה, ככל שיושגו,¹² מוטלת בספק נוכח אי-האמון העמוק השורר בין חברות הארגון.

השלכות ירידת מחיר הנפט הכלכלה העולמית

הציפיה הטבעית היא שירידת מחירי הנפט תתרום לצמיחת המשק העולמי. בסקירה של קרן המטבע הבינלאומית מיוני 2015¹³ העריכו כלכלני הקרן שהצמיחה העולמית תעלה בכמחצית נקודת האחוז עקב ירידת מחירי הנפט, אך יש גורמים אחרים הפועלים לקיזוז העלייה, למשל, מחירי הנפט הנמוכים אינם באים לידי ביטוי מלא מבחינת הצרכנים הסופיים, עקב מדיניות מיסוי. בשלב מסוים נרשמה גם טלטלה בשווקים הפיננסיים בין היתר בשל פגיעה בהכנסות ובשווי של חברות האנרגיה והעלייה בסיכוני

ההשפעות האסטרטגיות של ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי על המזרח התיכון

האשראי שנוצרו בסקטור זה. הכלכלן פול קרוגמן העריך באפריל 2016, שהציפיות להאצת הצמיחה עקב ירידת מחירי הנפט לא התממשו, לפחות בארצות הברית, משום שהפגיעה שהייתה בסקטור הנפט, קיזזה את ההשפעות החיוביות של ירידת מחירי הנפט על הצריכה הפרטית ועל פירמות שאינן בסקטור האנרגיה.¹⁴

לירידת מחיר הנפט השלכות על מחיריהם ולפעמים גם על כדאיות פיתוחם של מקורות אנרגיה אחרים, כגון: גז טבעי, פחם, אנרגיות מתחדשות ואף אנרגיה גרעינית. מקורות אנרגיה אלה משפיעים על שוק הנפט ומושפעים ממנו. כך למשל, מחיר הגז הטבעי שעמד ב־1 ביולי 2014 על כ־4.5 דולר ליחידת חום¹⁵ הגיע לכ־2.8 דולר ב־1 בינואר 2015, ולכ־1.7 דולר ב־1 במארס 2016. המחיר נכון ל־21 בנובמבר 2016 הוא 2.95 דולר ליחידת חום.¹⁶ עם זאת, לכל אחד מסוגי מקורות האנרגיה יש גם כללי משחק משלו, לרבות שיקולים הנוגעים לפיתוח ולשינוע האנרגיה במצבה הגולמי (למשל, רוב הגז הטבעי משונע בצנרת – דבר שמגביל את החלופות הריאליות שבידי המפיקים והצרכנים, כל אימת שחל שינוי במחיר "השוק"); על אלה נוספים שיקולים פוליטיים מבית, שיקולים גיאופוליטיים וביטחוניים וכאלה הנוגעים לאיכות סביבה.¹⁷ רמת מחירים נמוכה בשוקי האנרגיה תורמת במידה מסוימת למדדי אינפלציה נמוכים. אלה משפיעים, בין היתר, על מדיניות הריבית המוניטרית בגושים הכלכליים ועל המצב בשווקים הפיננסיים. כלומר, לשינויים מהותיים במחירי הנפט יש השפעה מערכתית.

השלכות ירידת המחירים על מדינות המזרח התיכון

כתוצאה מהירידה החדה במחירי הנפט ומוצרי מאז 2014 נרשמה ירידה חדה בערך הכספי של יצוא הנפט במדינות האזור, כמפורט בטבלה 3. השינויים בתפוקת הנפט ובהכנסות בשנים האחרונות באיראן נגרמו כתוצאה מהסנקציות (שהוסרו בינתיים), ובלוב – כתוצאה ממלחמת האזרחים.

טבלה 3: מפיקות נפט עיקריות במזרח התיכון – ערך יצוא הנפט (במיליארדי דולר)

מפיקה	2012	2013	2014	2015
ערב הסעודית	337.5	321.8	284.4	158.0
איראן	101.5	61.9	53.7	27.3
עיראק	94.1	89.4	83.6	54.4
כווית	112.9	108.5	97.6	48.8
לוב	60.1	44.4	10.4	5.0

מפיקה	2012	2013	2014	2015
מחיר חבית נפט של אופ"ק בדולר	109.5	105.9	96.3	49.5

מקור: 2016 OPEC Annual Statistical Bulletin

בסקירה של קרן המטבע הבינלאומית על מדינות המזרח התיכון מאפריל 2016 הוערך, כי במונרכיות הנפט במפרץ (מדינות ה-GCC) תרד הצמיחה הראלית מ-3.3 אחוזים בשנת 2015 ל-1.8 אחוזים בשנת 2016, ובשנת 2017 תעמוד הצמיחה על 2.3 אחוזים. לעומת זאת, לגבי איראן הוערך, כי נוכח הסרת הסנקציות על המדינה הצמיחה תעלה מאפס אחוז בשנת 2015 ל-4 אחוזים בשנת 2016, ובשנת 2017 תעמוד על 3.7 אחוזים. להערכת הקרן, ליצואניות הנפט הגדולות יש אמנם תוכניות שאפתניות לקיצוץ הגירעון התקציבי שנוצר עקב ירידת ההכנסות מנפט, אולם עדיין נדרש קיצוץ משמעותי יותר בהוצאותיהן. בסקירה צוין שעל הצמיחה הכלכלית במזרח התיכון מעיבים גם משברים ביטחוניים וזרם הפליטים מהאזורים המצויים במלחמה.¹⁸

השלכות השפל במחירי הנפט על ערב הסעודית

בעקבות ירידת ההכנסות מנפט וחריגה בהוצאות הממלכה סובלים תקציבי שנת 2015 ו-2016 מגירעונות כבדים. הוצאות הממשלה בפועל בשנת 2015 הגיעו לכ-260 מיליארד דולר (שווה ערך בריאל סעודי), לעומת 229.3 מיליארד דולר שנקבעו בתקציב. ההכנסות בפועל הגיעו לכ-162 מיליארד דולר לעומת 190.7 מיליארד דולר בתקציב. על כן, הגירעון שתוכנן להיות 38.6 מיליארד דולר בתקציב 2015 הגיע בפועל לכ-98 מיליארד דולר (כ-15 אחוזים מהתוצר) – פי 2.5 מהמתוכנן. הגירעון המתוכנן בתקציב 2016 עומד על כ-87 מיליארד דולר, בהנחה שההוצאות תעמודנה על 224 מיליארד דולר וההכנסות על 137 מיליארד דולר.¹⁹

הגירעונות הגדולים ממומנים באמצעות משיכות מעתודת הכספים, מימוש נכסים ואף נטילת הלוואות. הסעודים מבינים שבדרך זו לא ניתן להמשיך עוד שנים רבות, וגם אם תסתיים תקופת שפל זו תבוא אחריה אחרת, במוקדם או במאוחר. על כן החלו במימוש תוכנית רב-שנתית יומרנית – "חזון ערב הסעודית 2030". התוכנית כוללת פיתוח של ענפי המשק המקומי ויצירת מקורות הכנסה חדשים שאינם תלויים בשוק הנפט, וכן התייעלות. בין המגזרים שפיתוחם צוין בתוכנית נמנו תעשייה, כרייה, תיירות, בריאות ופיננסים. בתחום ההתייעלות כבר הוחל בצמצום התקציב (תקציב 2016 נמוך מתקציב 2015), לרבות קיצוצים בסובסידיות לדלק, חשמל ומים. התוכנית כוללת גם את המגזר הביטחוני – כיום, חלק זעום מרכישת הנשק לצבא הוא מהתעשייה

ההשפעות האסטרטגיות של ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי על המזרח התיכון

המקומית, והיעד לטווח הארוך הוא שמחצית הרכש תהיה מייצור מקומי. בנוסף ובכפוף למצב הביטחוני, ערב הסעודית תיאלץ לרסן את הוצאות הביטחון, שנאמדו בשנת 2015 בכ-85 מיליארד דולר (כ-13 אחוזים מהתוצר), בין היתר בשל המערכה בתימן. יעד הביניים של התוכנית, לשנת 2020, הוא ליצור מקורות נוספים לתקציב באמצעות גידול עצום בהכנסות שמחוץ לתחום הנפט, התייעלות ומיסוי. זאת, באופן שגם בשנות שפל בשוק הנפט לא תיאלץ הממלכה לעמוד מול גירעונות גדולים, כפי שקורה עתה. ברם, השגת יעד זה מוטלת בספק, ונראה שערב הסעודית תתקשה לצמצם במידה רבה ובקצב מהיר את תלותה בשוק הנפט.²⁰

השלכות ירידת מחיר הנפט על יבואניות נפט במזרח התיכון

לכאורה אמורה ירידת מחירי הנפט להקל על מדינות מייבאות נפט, אך במזרח התיכון התמונה מורכבת יותר. הדבר נובע מהתלות הרבה של חלק מיבואניות הנפט הערביות במדינות הנפט במספר תחומים: העברות כספים של עובדיהן מהמפרץ (מדינות כמו מצרים, ירדן ואחרות הן יצואניות כוח עבודה למפרץ), סחר בין יבואניות הנפט למדינות הנפט והשקעות וסיוע כספי מצד מדינות הנפט ליבואניות הנפט הערביות. טבלה 4 מציגה את ההעברות הכספיות של עובדים במדינות האזור למדינות האם שלהם. במצרים ובירדן, למשל, העברות כספים מהמפרץ מהוות את רוב העברות הכספיים של העובדים המצריים והירדניים מחו"ל למדינות האם.

טבלה 4: העברות כספיים של עובדים זרים במדינות המפרץ למדינות האם באזורינו (במיליוני דולרים)

מקבלות העברות כספיים	מצרים	ירדן	לבנון	סוריה	גדה מערבית ועזה
מספקות עבודה					
ערב הסעודית	7,587	1,468	1,447	474	364
כווית	3,213	198	63	79	12
איחוד האמירויות	1,873	716	232	30	40
קטאר	1,057	207	54	8	11
אחרים	691	141	30	59	13
סך מהמפרץ	14,421	2,730	1,826	650	440
סה"כ מהעולם	19,710	3,788	7,163	1,623	2,206

נתוני הבנק העולמי, עדכני אפריל 2016.²¹

בשלב זה קשה לערוך מאזן ברור בין החיסכון בגין יבוא נפט, שאותותיו מהירים יחסית, לבין הנזקים ליבואניות הנפט הערביות בגין תהליכי התאמה שיתרחשו במדינות הנפט, ככל שיימשך השפל. לפי נתוני הבנק העולמי, נכון לשנת 2015 אין עדיין סימנים לשינוי מהותי בהעברות כספי עובדים מהמפרץ למדינות האם באזור (העברות הכספים בשנת 2015 דומות לאלה של שנת 2014), אך המשך השפל עשוי להוביל לכך.

כך למשל, מצרים היא יבואנית נפט נטו (מייבאת יותר נפט מאשר מייצאת נפט) בהיקף של 3.7 מיליארד דולר (בשנת הכספים 2014–2015), ועל כן תרמה ירידת מחירי הנפט לחיסכון בהוצאות על אנרגיה בתחומה.²² עם זאת, המשך השפל בשוק הנפט עלול לפגוע – במידה רבה יותר – במספר מקורות הכנסה חשובים שלה. ראשית, מצרים נסמכת על העברות מטבע חוץ שמקורן בהעברות כספים של עובדים מצריים ממדינות אחרות, בסדר גודל של 20 מיליארד דולר בשנה, כאשר מעל 70 אחוזים מזה מקורם בהעברות מעובדים מצריים במפרץ הפרסי (ראו: טבלה 4). שנית, חלק משמעותי מייצוא הסחורות של מצרים מופנה לשווקי מדינות ערב ובראשן ערב הסעודית (כ-9 אחוזים מהיצוא המצרי),²³ והסחר עלול להצטמצם ככל שיאריך השפל. המצב בשוק הנפט עלול להשפיע גם על הכנסות מדמי מעבר המושתיים על מכליות בתעלת סואץ, שהורחבה אשתקד, וכבר פורסם שההכנסות לא עלו כמצופה. שלישית, מצרים זוכה להשקעות ולסיוע של מיליארדי דולרים מערב הסעודית ומנסיכויות המפרץ, שחלקו הגדול נובע ממניעים פוליטיים. סיוע זה בוודאי תרם להיענות המשטר המצרי לבקשתה של ערב הסעודית להשבת האיים טיראן וסנפיר לרשותה.²⁴ לאור האמור לעיל, נראה שמצב של שפל מתמשך יהיה בעל השפעה שלילית על המשק המצרי.

ירדן היא אמנם יבואנית נפט מובהקת, אך אם מחירי הנפט יישארו נמוכים תזכה ירדן לפחות העברות כספים מהעובדים במפרץ, שמהם מגיעות רוב העברות העובדים, מה גם שמדינות המפרץ עלולות לקצץ בסחר ובמענקים, שעליהם נשענת ירדן. הפלסטינים בגדה וברצועה מקבלים כמה מאות מיליוני דולרים מעובדים פלסטינים במפרץ,²⁵ וכן סיוע כספי ממדינות המפרץ.

ההשפעה על ישראל

על אף גילויי הגז הטבעי המרשימים, ישראל היא יבואנית נפט. רוב הנפט מיובא אליה ממדינות בשטחי ברית המועצות לשעבר, באמצעות צינור הנפט באקו־טביליסי-ג'יהאן (BTC) המחבר את הים הכספי עם הים התיכון, ועובר דרך גיאורגיה וטורקיה.²⁶ לפי אומדן משנת 2013, ישראל מייבאת כ-276 אלף חביות נפט ליום.²⁷ השפעתה של ירידת מחירי הנפט על ישראל היא מעורבת. מצד אחד – בהיותה יבואנית נפט נהנית ישראל

מירידת מחירי הנפט, דבר שמועיל לצמיחה ומגדיל את כוח הקנייה של הציבור. מצד שני – ישראל טרודה בתקופה זו בפיתוח שדות גז טבעי בים לשם יצוא גז, וירידת מחירי האנרגיה אינה מיטיבה עם מאמץ זה, משום שמחירי הגז הטבעי מושפעים ממחירי הנפט.²⁸ יש לציין כי סוגיית יצוא הגז הישראלי כרוכה גם בהיבטים נוספים, כגון: היבטים פוליטיים במערכת הישראלית; היבטים מדיניים (יחסי ישראל עם מדינות קרובות, שאליהן או דרכן ניתן לייצא); גילויי גז במדינות שכנות; שיקולים ביטחוניים; יחסים עם משקיעים, מגלים ומפיקים של הגז.

סיכום

השפל הנוכחי במחירי הנפט אמנם אינו חריג בראייה היסטורית של מחירי הנפט, אולם הוא ייחודי בהתרחשותו בעיצומה של הטלטלה במזרח התיכון. בהתמודדות עם המצב בחרו ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ באסטרטגיה המשלבת בין שימוש מבוקר ברזרבות כספים וקיצוץ בתקציב, במטרה למזער את הפגיעה ברמת החיים ובהתמרמרות הציבור. כלכלני קרן המטבע הבינלאומית סבורים שהקיצוץ בגירעון התקציבי בערב הסעודית ואצל יוצאניות נפט אחרות אינו מספק, והן תידרשנה לקיצוץ נוסף. בנוסף ולטווח הארוך החלה ערב הסעודית ביישום תוכנית יומרנית, שנועדה לחלצה מהתלות המוחלטת בכלכלת הנפט. מטרות אלה קשות מאוד להשגה לא רק מבחינה כלכלית וניהולית אלא גם מבחינה פוליטית, וביצוען כרוך בסיכונים ליציבות הפנימית, בפרט נוכח פעילותם של גורמים חתרניים מבית ומחוץ (בראשם איראן). המשך השפל עלול להציב אתגר כלכלי ופוליטי גם למדינות כגון מצרים, ירדן ואחרות, שכלכלתן קשורה בכלכלת מדינות המפרץ. לעומת זאת, למחירי הנפט הנמוכים השפעה חיובית על המשק הישראלי.

הערות

- 1 הנתונים לפני שנת 1985 מתייחסים לנפט מסוג Arabian Light, הדומה לברנט.
- 2 Statistical Review of World Energy 2016 BP – עד לשנת 2015. שנת 2016 – אומדן.
- 3 אופ"ק הוא ארגון המדינות המייצאות נפט, שעמו נמנות מפיקות הנפט הערביות הגדולות וכן ונצואלה ואיראן.
- 4 לפי שנתון אופ"ק, אומדן העתודות המוכחות בעולם, נכון לשנת 2015, הוא 1,493 מיליארד חביות. יצוין שלפי שנתון BP, אומדן העתודות המוכחות בעולם ב־2015 הוא 1,698 מיליארד חביות, כאשר חלקו של המזה"ת (כולל צפון אפריקה) הוא כ־51% מהן.
- 5 על סמך היצע נפט מחוץ לאופ"ק בסך 57.5 מח"י והפקת גז נזולי של מדינות אופ"ק בסך 6 מח"י.
- 6 מדיניות זו של ערב הסעודית והנסיכויות פוגעת משמעותית גם ברוסיה, שפעילותה בסוריה היא לצנינים בעיניהן.

- 7 שבועון משמרות המהפכה: "לאיראן יש אופציות רבות לפגוע בסעודיה", Memri, 1 בינואר 2015, http://www.memri.org/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=875141_memri&act=show&dbid=articles&dataid=3778#_ftn2
- 8 Summer Said, "Saudi Energy Minister Says Kingdom Willing to Help Rebalance Oil Market", *The Wall Street Journal*, August 11, 2016, <http://www.wsj.com/articles/saudi-energy-minister-says-kingdom-willing-to-help-rebalance-oil-market-1470926160>
- 9 ראו: הערה 9.
- 10 "מדינות אופ"ק הגיעו להסכם על הפחתת הייצור – לראשונה מאז 2008", **כלכליסט**, 28 בספטמבר 2016, <http://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3699131,00.html>
- 11 "פוטינ עולה להתקפה: נהיה מוכנים להקפיא או להקטין את הפקת הנפט", **כלכליסט**, 10 באוקטובר 2016, <http://www.calcalist.co.il/markets/articles/0,7340,L-3699706,00.html>
- 12 נכון לכתבת מאמר זה טרם ידוע אם חברות אופ"ק יגיעו להסכמה מפורטת על הקצאות התפוקה בין החברות.
- 13 Global Implications of Lower Oil Prices, IMF, July 2015.
- 14 Paul Krugman, Is Cheap Oil Contractionary? The Conscience of a Liberal, *The Times*, April 2016, <http://krugman.blogs.nytimes.com/2016/04/13/is-cheap-oil-contractionary>
- 15 מיליון BTU.
- 16 המקור: גז טבעי – נתונים היסטוריים, אתר investing.com, 21 בנובמבר 2016, <http://il.investing.com/commodities/natural-gas-historical-data>
- 17 לדוגמה: לגז הטבעי מחיר נוח יחסית ותרומתו לאיכות האוויר גבוהה, אך הסחר בגז טבעי מושפע מאוד מהמצב הגיאוגרפי, משום שרובו נעשה כאמור באמצעות צינורות. לפחם יתרונות בתחום הביטחון האנרגטי משום שניתן לייבאו ממדינות שאינן יצואניות נפט (גיוון מקורות אנרגיה) ואחסונו נוח. לפיתוח אנרגיה גרעינית סיכונים ומשמעויות אסטרטגיות החורגות מתחום האנרגיה. לאנרגיה מתחדשת אמנם יתרונות רבים, אך השימוש בה עדיין מוגבל לתנאי הטבע ולשיקולי כדאיות כלכלית.
- 18 Regional Economic Outlook Update, Middle East and Central Asia Department, IMF, April 2016, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2016/mcd/mreo0416.htm>
- 19 Mahmoud Habboush, "A Breakdown of the 2016 Saudi Budget and Its Implications", Bloomberg, December 29, 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-12-28/a-breakdown-of-the-2016-saudi-budget-and-its-implications>
- 20 שמואל אבן, יואל גז'נסקי, "חזון ערב הסעודית 2030: היערכות לצמצום התלות בנפט", **מבט על**, 3 במאי 2016.
- 21 world bank, Migration and Remittances Data (updated as of April 2016), <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>
- 22 Ahmed El-Sayed Al-Naggar, "Declining oil prices and the economies of Egypt, the Arabs and the world," *ahram online*, February 3, 2016, <http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/186253/Opinion/Declining-oil-prices-and-the-economies-of-Egypt,-t.aspx>
- 23 CIA, *The world fact book*, August 2016
- 24 צבי בראל, "סעודיה קושרת את מצרים בחבל ההצלה שהיא עצמה מספקת לה", **הארץ**, 12 באפריל 2016.
- 25 שם, לפי אומדני קרן המטבע משנת 2012.
- 26 אתר משרד התשתיות הלאומיות, האנרגיה והמים, <http://energy.gov.il/Subjects/Fuel/Pages/>

ההשפעות האסטרטגיות של ההתפתחויות בשוק הנפט העולמי על המזרח התיכון

GxmsMniFuelEconomyInIsrael.aspx

CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/is.html> 27

28 ערן אזרן, "מחירי הגז בעולם קורסים. בישראל – המחיר הגבוה תקוע במקום", **זה מרקר**, 9 במארס

<http://www.themarker.com/markets/1.2877166>, 2016

איתן אבריאלי, "ארון המתים של שוק הגז הטבעי נסגר: האם זה סופו של המתווה?" **זה מרקר**, 9

במארס 2015, <http://www.themarker.com/dynamo/1.2744443>